

Alešijev reljef u Londonu

Objavljajući početkom ovog desetljeća radove Nikole Firentinca u Zadru, pribrojio sam djelu njegovog starijeg suradnika, kipara prelaznog gotičko-renesansnog stila Andrije Alešija, još tri mala reljefa s prikazom sv. Jerolima u spilji, koja su dospjela u Mletke, Rim i Pariz.¹ Njih je L. Planiscig pripisivao Pietru Lombardu,² ne znajući da se slični reljefi nalaze u Trogiru i Splitu, Zadru i Dubrovniku, i da imaju jasne oznake Aleši — Firentinčeve radionice. Objavljivanjem tih spomenika, najednom se vidjelo da ovaj Albanac nije samo po svom radu u Jakinu, kamo je stigao kao suradnik Jurja Dalmatinca, i na Tremitima, gdje je radio s Nikolom Firentincem, bio poznat izvan granica svoje druge domovine Dalmacije, nego da su mu manja prenosiva djela također dospijevala u susjednu Italiju, a jedno zatim i u Pariz, dakle, u gradove gdje sam inače nije boravio ni radio.

Onda sam im pribrojio i četvrti reljef za koji L. Planiscig nije znao, a to je još jedan prikaz sv. Jerolima u spilji.³ To djelo se nalazilo kod gđe T. Ventura u Via Quiccardini 2 u Firenzi, ali ga nisam objavio, jer sam posjedovao samo blijedu foto-snimku.⁴ Tamo ga je, nakon moje atribucije, tražio I. Petricioli, ali ga nije našao, jer je reljef već bio prodan.⁵ Sada doznajem da se umjetnina nalazi u Engleskoj, gdje je smatraju radom Pietra Lombarda.⁶

Budući da nije dosad objavljen, a predstavlja Alešijev rad, koji se jedini može u ovoj skupini njegovih odijeljenih malih reljefa datirati, iznosim ga ovdje s nekoliko zabilježaka.

Reljef po svom stilu i kompoziciji potpuno pripada majstoru Alešiju, te mnoge ikonografske oznake i pojedinosti izrade lika i spilje slične ostalim njegovim radovima ove grupe. Dugoljasta staračka glava i mršavo tijelo u pustinjačkoj odjeći nalik su onima na Alešijevu reljefu u crkvi sv. Marije Zobenigo u Mlecima⁷ i u zbirci Pollak u Rimu,⁸ a stav raširenih nogu, među kojima je štap i uz njih na tlu kardinalski šešir, oblikovan je slično svečevu stavu na potpisanom majstorovom reljefu iz 1480. godine u crkvi sv. Jere na Marjanu,⁹ ili na reljefu u Galeriji umjetnina u Splitu,¹⁰ a i na velikom reljefu u Alešijevoj krstionici trogirске stolne crkve.¹¹

¹ C. Fisković, Radovi Nikole Firentinca u Zadru. Peristil 4, str.69. Zagreb 1961. Objavio sam ga zatim u »Telegramu«, Zagreb 17.. I 1969, str. 17.

² L. Planiscig, Deux reliefs en marmore de Pietro Lombardi. Gazette des Beaux Arts, 72e année. I semestre. Paris 1930; Isti, Pietro Tulio und Antonio Lombardo. Neue Beitrage zu ihrem Werk. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien XI Band N. F., sl. 82—84. Wien 1937.

³ C. Fisković, o. c.

⁴ Fotografiju mi je ljubazno bio posudio prof. Middeldorf preko Kunsthistorisches Institut Florenz.

⁵ I. Petricioli, Prilog Alešijevoj i Firentinčevoj radionici. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 15, str. 67, bilj. 1, Split 1963.

⁶ Prema ljubeznom saopćenju upravitelja Muzeja grada Splita, prof. Duška Kečkemeteta, a na temelju pisma koje mu je uputio s fotografijom Antony Radchiffe, asistent Victoria and Albert Museum iz Londona. Obojica su pored I. Petriciolia potvrdili moju atribuciju reljefa, koji je pripadao gospođi T. Ventura, Alešijevu djelu iznesenu 1961. godine. S tim se usmeno složio i K. Prijatelj.

⁷ V. sl. I. Petricioli, o. c. str. 72.

⁸ V. sl. Ibidem, str. 71.

⁹ V. sl. C. Fisković — K. Prijatelj, Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i u Rabu, sl. 2, Split 1948.

¹⁰ V. sl. Ibidem, sl. 3.

¹¹ V. sl. C. M. Iveković, Dalmatiens Architectur und plastik, tb. 30.

ANDRIJA ALEŠI, reljef Sv. Jere u spilji

Oštre, geometrijski oblikovane stijene klisure smišljeno građene i ponegdje grafički ocrtane, nalik su onima na kiparevu reljefu zbirke Pollak¹² i muzeja Jacquemart — André u Parizu,¹³ lapidarija u Dubrovniku,¹⁴ a donekle i na onom u sv. Mariji Zobenigo.¹⁵

Kao i na drugim reljefima, i na ovome je Alešič oživio pustu i голу stijenu životinjama, zmajem, zmijom i ostarjelim, pognutim svečevim lavom, koji sliči onima s ostalih reljefa i na onog uz kip sv. Jerolima u Firentinčevoj i Alešičevoj kapeli stolne crkve Trogira.¹⁶ Razdražena životinja guste i plamsave grive, poput one Firentinčeva lava, koji se nalazi u trogirskoj središnjoj loži,¹⁷ kao da reži na zmaja koji mu prilazi. Vrh spilje je novi ikonografski motiv: zmijsa, inače uobičajena u ostalim reljefima, suprotstavlja se orlu, koji nije poznat u ikonografiji Alešičevih prizora. Dinamično oblikovana

spilja, ravnomjerno grupirane spomenute životinje i knjige položene u kamenoj udubini, uokviruju svečev lik i čitav je prizor uravnotežen i ožvljen plastičkim suprotstavljanjem svijetla i sjene. Uravnoteženost pojačava napeti luk spilje i prirodna kamena klupa, na kojoj pustinjač sjedi čitajući pažljivo knjigu. Zaobljeni i kiparski razrađeni likovi i predmeti i oštro rezane stijene spajaju se u jedinstvenu cjelinu iz koje izbija osjećaj za plastiku ovog kipara, čiji su likovi inače često potišteni. Oni daju Alešičevoj pojavi mirni izraz sjete i zamorenosti u kojoj je trajno prisutna izvjesna snuđenost ovog potomka starog i plemenitog arbanaškog roda, koji su Turci prognali te je izgubio domovinu.

Reljef se, dakle, može ubrojiti u bolje Alešičeve radove te pokazuje kako on bijaše vještiji u ostvarivanju manjih negoli većih kiparskih zamisli. Njegov osjećaj za sitnu obradu vidi se i na donjem dijelu reljefa i to u plitkoj obradi dviju vaza iz kojih se pružaju lovor vijenci s vrpcama koje pridržava orao, a vrh kojih su raširena krila s prstenom na čijem je odebljalom vrhu dragi kamen. Uravnoteženost i čistoća ove kompozicije s renesansnim motivima Nikole Firentinca očituje su-

¹² V. sl. I. Petricioli, o. c. str. 71.

¹³ V. sl. Ibidem, str. 70.

¹⁴ V. sl. Ibidem, str. 68.

¹⁵ V. sl. Ibidem, str. 72.

¹⁶ V. sl. C. M. Iveković, o. c. tab. 27.

¹⁷ V. sl. Ibidem, tab. 6.

radnju Alešija i njegovog darovitijeg suradnika, koji ga je vrsnoćom svugdje nadmašio, i u krstionici, i u kapeli blaženog Ivana Trogirskog trogirske stolne crkve.¹⁸

Posebno nam je u donjem dijelu ovog reljefa zanimljiv orao. Raskriljen je, okrunjen gotičkom krunom, a na prsima mu je šiljasti trećentistički štit razdijeljen križoliko u četiri jednaka polja. Uz orla su početna kapitalna slova A. L. Grb s orlom i štitom razdijeljenim u četiri polja pripada mletačkoj plemićkoj obitelji Lando,¹⁹ a početna slova njenom članu Alvisu, koji je bio gradski knez u Trogiru 1470—1471. godine.²⁰

Prema tome je jasno da je Aleši tih godina izradio ovaj reljef za tog mletačkog predstavnika u Trogiru, pa je stoga i urezao na nj njegov grb, koji se nalazi i na velikom reljefu sa znamenjem Pravde u javnoj sudnici ili loži na središnjem trgu Trogira. Uz taj grb su također i u loži urezana početna slova Alvisova imena i prezimena, a ponavljaju se uz sitne grbove i na oba reljefna svijećnjaka. Raspored reljefa je mijenjan i upotpunjavan kasnije, i to početkom XVI i XVII stoljeća, ali bitni je njegov dio, s likom Pravde, anđelima, svecima i svijećnjacima iz 1471. godine za vladanja Alvisa Landa, kojega hvali i natpis sred donjeg dijela reljefa.²¹ Na samom reljefu je i zabilježena godina:

1471 · DIE · V · NOV

To bi vjerojatno mogla biti i godina postanka Alešijeva malog reljefa sv. Jere, ali mogao ga je on izraditi 1470. i 1472, jer je i tih godina Alvis upravljao Trogirom, a umjetnik je boravio u gradu,²² radeći na kapeli blaženog Ivana. Prvih lipanjskih dana 1470. godine sretno ga na sudu s dubrovačkim graditeljem Dominikom.²³ On je bio toliko poznat da ga ponekad nazivaju samo krsnim imenom, a ponekad mu još označe i zavičaj Drač. Među njegovim učenicima bio je i Trogiranin Mihovil Nikolin Navičić. Njegov otac je bio ugovorio s Alešijem da će Mihovil učiti kod njega šest godina klesarski zanat, ali je zatim pobjegao i majstor je prijavio sudu, pa je trogirski knez 14. listopada presudio da se Mihovil mora vratiti u Alešijevu radionicu.²⁴

Prema tome Aleši je bio izravno povezan s Alvisom Landom, jer je on u doba njegova kneževanja s Niko-

lom Firentincem radio veliki reljef Pravde, iskoristivši vješto danje svjetlo, koje ga na pobočnom zidu lože, pojačano odrazom s otvorena trga, još i sada oživljava. Slične ukrase, grbove, vijence, anđelčice sa svitkom i krila radio je Aleši pri dnu i na većini svojih malih reljefa s prikazom dalmatinskog pokrovitelja.²⁵

Landov reljef je pored onog sv. Jere na Marjanu u Splitu i onog velikog u trogirskoj krstionici treći datirani Alešijev rad te vrsti. Izradio ga je u svom muževnom dobu, dok je s Nikolom Firentincem radio na renesansnoj kapeli sv. Ivana, na grobnici obitelji Sobote u dominikanskoj crkvi i na reljefu Pravde u gradskoj loži. Svi se ti spomenici ubrajaju u remek-djela te marljive i vrsne radionice, koja je pridonijela znatno širenju renesanse u Dalmaciji, pa se vrsnost, koju je u to doba postigao pedesetogodišnji majstor, odražuje i u ovom reljefu, koji još čeka da bude izložen u nekom muzeju.

Ovaj reljef, ponavljani i izrađivani u malim omjerima u nekoliko inačica, pokazuje kako je sitna plastika bila omiljena. Nju su tražili pojedinci, crkva i bratovštine i Aleši — Firentinčeva radionica je u to vrijeme u drugoj polovici XV stoljeća izrađivala reljefne oltare, pale, triptihe i poliptihe, koji su bili prenosivi, pa su ih naručivali i stranci. Suradnici i učenici Nikole Firentinca i Andrije Alešija i nisu bili osposobljeni za veliku i punu plastiku, pa su prionuli izradi u reljefu i malom omjeru. Njihova djela su, dakle, bila tražena, a i oni sami su samo u njima pri sitnoj obradi mogli da izraze svoje umijeće.

Zbog toga se na području djelovanja te radionice i njenog kruga, a osobito na kamenarskom Braču, u Splitu, i u Trogiru nekoliko tih manjih kiparskih radova, koji ujedno pokazuju kako je kiparski zanat popustio i majstori nisu uspijevali u toku XVI stoljeća da oblikuju velike i zaobljene kipove onako dobro kao što su Juraj Dalmatinac, Ivan Duknović, Nikola Firentinac i Andrija Aleši znali u XV ili početkom tog stoljeća.

Rasprostranjenost ovih malih Alešijevih reljefa još jednom nam svjedoči da su se iz Dalmacije u davni izvozila manja i lako prenosiva umjetnička djela, što znači primanje naše onodobne umjetnosti u svijetu. To nas ujedno nuka na traganje za njima.

¹⁸ *Predpostavku P. Kolendića*, kao i onu A. Venturija da N. Firentinac nije radio s Alešijem u trogirskoj krstionici (P. Kolendić, Dokumenti o Andriji Alešiju u Trogiru. Arhiv za arbansku historiju, jezik i etnologiju, knj. 2/1924, sv. 1, str. 70—78) ne može se prihvatiti. Vidi o tome: C. Fisković, Aleši, Firentinac i Duknović u Trogiru. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, VII/1, str. 24, Zagreb 1959.

¹⁹ *Blasone veneto dilineato e descritto dal P. Coronelli*. str. 63.

²⁰ *P. Andreis*, Storia della città di Traù, str. 169—171. U popisu gradskih trogirskih knezova, koji su sastavili M. Perojević i A. Silobrčić (str. 364) spomenuti su kao i u Andreisovom tekstu dva kneza, godine 1470. Alvis, a godine 1471. Lodovico Lando. Split 1908. To su prihvatili i ostali pisci; I. Strohal, Statut i reformacije grada Trogira. str. 262, 370, Zagreb 1915; Lj. Karan, Umjetnost u Dalmaciji XV i XVI vijek, str. 88, Zagreb 1933; I. Delalle, Trogir — vodič. str. 56, Split 1936. Sva četiri pisca smatrahu da su Alvis i Lodovico Lando dvije osobe i uveli su ih, jednog iza drugog, u popis trogirskih knezova kao dva gradska kneza. Ipak pretpostavljam da je to, možda, samo jedna osoba i isto ime, jer Ludovicus je u mletačkom narječju Alvis. Vidi o tome: L. Réau, Iconographie de l'art chrétien III. Iconographie des saints II, str. 815. Paris 1958.; D. Parčić, Riječnik talijansko — slovinski, str. 919 (Luigi), Senj 1908.

²¹ *T. G. Jackson*, Dalmatia, the Quarnero and Istria II, str. 143. Oxford 1887. Pisac ne navodi dva sitna grba s Alvisovim monogramom AL na svijećnjacima velikog reljefa Pravde, iako ih se jasno vidi.

²² P. Kolendić. o. c.; I. Kukuljević, Slovník umjetnikah jugoslavenskih, str. 8, Zagreb 1858.

²³ 5. juni 1470.

Magister Andreas lapicida et magister Dominicus de Ragusio etiam lapicida

Trogirski spisi, svezak II, sveščić 29. Historijski arhiv u Zadru. Dominik se spominje nekoliko puta u Trogiru:

24. juni 1470.

Magistro Domenego taiapiera over murer.

Ibidem, sveščić 31.

15. I. 1473.

Magister Dominicus et Radislavus murarij et lapicidae podnose izvještaj o nekoj zgradi zlatara Ivana. Ibidem, sveščić 39;

24. aprilis 1475.

Magister Radoslavus lapicida, Magister Dominicus lapicida . . .

Ibidem, svezak III, sveščić 6.

I. Kukuljević je našao arhivski dokumenat po kojemu je ovaj majstor Dominiko Radovanov zidao utvrdu u Trogiru prema ugovoru od 15 lipnja 1470. godine s gradskim knezom Ludovikom Lando. o. c. str. 75.

²⁴ 14. octobris 1472 . . . magister Andreas Alexij de Durachio, lapicida ad presens habitator Tragurij. Ibidem. Svezak II, sveščić 38.

²⁵ V. sl. K. Prijatelj, Novi prilog o Andriji Alešiju — u C. Fisković — K. Prijatelj, Prilozi povijesti umjetnosti u Dubrovniku, sl. 7, 8. Split 1950; I. Petricioli, o. c. str. 68, 69, 70; M. Tripković, Galerija umjetnina u Splitu, sl. 5, Split 1968.

UN RELIEF INÉDIT D' ANDRIJA ALEŠI À LONDRES

L'artiste dalmate Andrija Aleši (1430—1504) d'origine albanaise, est dans l'ancienne sculpture croate, un représentant typique du style transitoire du gothique à la Renaissance. Il était l'élève de Georgius Dalmaticus, fameux sculpteur et architecte croate, prit pour collaborateur un élève de Donatello, Nicola Fiorentino, et travaillait à Split à Zadar, à Rab et à Trogir où il laissa son oeuvre la plus importante: le baptistère de la cathédrale. Dans la grande lunette de cet édifice de Renaissance il exécuta un grand relief représentant le patron de la province Dalmatie: St. Jérôme. Etant donné qu'il se distinguait plus par son assiduité que par son talent ou par son imaginative créatrice, il transporta ce thème sur de nombreux petits reliefs. Ainsi on a trouvé des petits reliefs d'Aleši représentant St. Jérôme à Split, à Dubrovnik et à Hvar. Certains en étaient ex-

portés même à Venise et attribués, par erreur, au sculpteur Pietro Lombardo.

Un relief, représentant St. Jérôme dans la grotte, se trouvait longtemps dans une collection privée florentine, d'où il a été transporté à Londres. L'auteur de cet article a, il y a déjà dix ans, à l'époque où le relief se trouvait encore à Florence, reconnu dans celui-ci, l'oeuvre d'Andrija Aleši. Il le publie maintenant en le considérant important car, d'après la date taillée dans le balason dans la zone inférieure du cadre en relief, il est exécuté en 1471. C'est le blason du recteur vénitien de la ville de Trogir Alviso Lando, qui justement à l'époque où le sculpteur Andrija Aleši et son excellent collaborateur Nicolo Fiorentino travaillaient sur d'autres oeuvres à Trogir, administrait cette ville dalmate au nom du pouvoir vénitien.

Cvito Fisković